
ІСТОРИЧНІ НАУКИ

*Кондратенко О.В.
Краматорський економіко-гуманітарний інститут*

НАЦІОНАЛЬНА ДЕМАГОГІЯ НІМЕЦЬКИХ НАЦИСТІВ В ПЕРІОД ВЕЙМАРСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Поразка в першій світовій війні потрясла німецьке суспільство, яке до останнього моменту жилося пропагандою абсолютної впевненості в перемозі. Але дійсність безжалісно знищила всілякі ілюзії. Деяким верствам суспільства важко було погодитися з фактами, котрі до недавніх пір здавалися неможливими. Для багатьох людей такий поворот подій став несподіванкою. Почали шукати причини поразки, котрі ніяким чином не вміщались в рамках офіційних міфів та цінностей. Виникали різноманітні концепції та гіпотези. Хоча дійсність і виявилася неприємним дисонансом по відношенню до всюди прийнятих міфів та цінностей, тим не менш охоче прислухалися до висловлювань, котрі протирічили реальному положенню речей. Вони дозволяли зберегти віру у визнану до того часу систему цінностей. Таким чином виникли умови, які сприяли культивуванню старих міфів та розповсюдженню нових. Це було вигідно колам, які розпочали війну та несли безпосередню відповідальність за її наслідки. Це полегшувало їм виправдання власної діяльності, та звинувачення своїх політичних противників. Для досягнення цієї мети в Німеччині була задіяна величезна пропагандистська машина.

Важливою складовою ідеології німецьких нацистів, складовою їхньої пропаганди була національна демагогія. Завдяки їй нацистам вдалося створити масову базу свого руху та прийти до влади. Національної демагогії як теорії та практики нацизму торкалися в своїх працях історики Бланк А.С., Галкін А.А., Гінцберг Л.І. Але їхні роботи, які були надруковані за радянських часів, були надто ідеологізовані. В посткомуністичний період цим проблемам не приділялося достатньої уваги, хоча побачили світ багато документів.

В цій статті автор ставить за мету виявити місце та роль національної демагогії в діяльності НСДАП в період до приходу нацистів до влади, а також визначити основні напрями пропагандистських зусиль нацистів у розповсюдженні своїх ідей серед широких верств населення Німеччини.

Розповсюдження націоналізму серед широких верств населення, котре в широких масштабах проводилося нацистами, полегшувалось певними соціально-політичними умовами, які мали місце в тогочасній Німеччині. Головною умовою, яка забезпечила можливість ідейного підкорення німецьким нацизмом значних мас, в першу чергу дрібної буржуазії, було широке розповсюдження націоналізму, який методично насаджувався правлячими партіями. Зрозуміло, що навіть найкраща пропагандистська машина не була б в змозі привити суспільству переконання, якби вона не базувалася на реальних передумовах. В історії Німеччини мають місце факти та обставини, які сприяли виникненню та розповсюдженню міфів. Вони були вміло використані силами німецького націоналізму та мілітаризму. Ці міфи не були творінням тільки пропагандистської діяльності окремих політичних сил, а також результатом об'єктивних обставин, котрі гарантували їм успіх. Без цих умов ні одна з проголошених ідей не мала б шансів на таку широку популярність. Певна політична дійсність була співавтором міфів, котрі зіграли значну роль в історії Німеччини після першої світової війни.

Виключне значення в цьому відношенні слід надати легенді так званого “удару в спину”. Під ним розумілась листопадова революція 1918 р. в Німеччині. Визнання легенди “удару в спину” історичною правдою мало дуже важливі практичні наслідки. Вона підводила до підсумку, що якщо німецька армія непереможна, то можна бути впевненим, що наступного разу вона переможе ворогів. Достатньо тільки забезпечити тил, ліквідувавши революційні елементи. Ця легенда змушувала думати про реванш та готуватися до нього.

Широко була розповсюджена легенда згідно з якою Німеччина не розпочинала війни, та не несе відповідальності за її наслідки. Звинувачення німців в розв'язуванні війни, як наголошує ця теорія, було звичайною брехнею, яка слугувала країнам Антанти для очорнення імперії та для нав'язування їй більшої контрибуції. Така теорія видавалась багатьом дуже правдивою. На цій основі зародилась концепція, згідно з якою Версальський договір є для Німеччини ганебним, несправедливим та принизливим. “Важко переоцінити роль міфів та легенд в житті Німеччини в період Веймарської республіки. Вони мали дуже сильний вплив на формування думки та позиції більшості населення, що не могло не впливати на суспільну та політичну ситуацію в країні” [1, 73].

На відміну від передових країн парламентської демократії – США, Англії, Франції, – в Німеччині не було глибоких демократичних традицій. В ментальності багатьох верств населення зберігалися почуття поваги до

демократії, дворянства, до військових, як захисників національних інтересів. Господарська розруха, крах фінансової системи вели до зубожіння та люмпенізації широких кіл дрібної буржуазії. Це викликало зростаючий гнів мас проти тих, хто наживався на нещастях народу. Провина за бідування народу асоціювалася з тим, що відбулося після війни – революція, парламентський устрій, ліві партії. Довоєнна ситуація з її стабільністю, традиційним становим устроєм, з повагою до авторитету ідеалізувались в масовій свідомості. Тому невдоволення значних мас людей направлялося проти демократії та парламентаризму, парламентському устрою протиставлялася ідея сильної влади.

Обстановка перших повоєнних років в Німеччині виштовхнула на поверхню суспільного життя велику кількість політичних груп і партій, нерідко дуже мало чисельних. Дуже часто ці політичні групи і партії не представляли нікого окрім своїх засновників. Виникнувши без якої-небудь певної програми, вони, як правило існували недовго і зникали, не залишивши помітного сліду.

З кінця 1918 р. в Німеччині стали виникати багато чисельні мілітаристські союзи та добровольчі об'єднання. До їхнього складу входили колишні офіцери та унтер-офіцери розгромленої кайзерівської армії, які були вибиті зі звичної колії або просто авантюристичні елементи, переважно з буржуазних або селянських верств. Організовані по типу армійських підрозділів, вони служили масовим резервом рейхсверу та очолювались кадровими офіцерами. В Баварії, наприклад, навесні 1919 р. була створена масова воєнізована організація “Громадянська самооборона” на чолі з Ешеріхом та Ремом, котра намагалася розповсюдити свій вплив на всю Німеччину.

За підтримки рейхсверу та великих монополій виникали різноманітні націоналістичні союзи, наприклад “Оберланд”, “Молодонімецький орден”, “Вікінг”, “Вервольф” та інші. Вони висували гасла боротьби проти більшовицької небезпеки, марксизму, єврейства та плутократії. Крім того, в Баварії діяли кілька десятків “фьолькіше” (народних) – крайніх націоналістичних організацій. Всі ці організації та групи не мали чіткої політичної платформи. В

1919-1920 рр. основним центром реакційних сил в країні став Мюнхен. Столиця Баварії залишилася на узбіччі великого процесу індустріалізації, котра після перемоги над Францією охопила всі урбанізовані області Німеччини. В цьому місті не було великих фабрик та заводів, промислового пролетаріату, потужного робітничого руху, Мюнхен не міг претендувати на те, щоб його називали промисловим центром. Після придушення Баварської

радянської республіки в 1919 р. ліві сили були знекровлені. Наслідком цього було зростання на політичній арені питомої ваги правих, консервативних сил. “В Мюнхені панувала атмосфера характерна для віддалених провінційних центрів, сповнена ворожого ставлення до новацій, які привносилися з великого світу. Провінціалізм та партикуляризм охороняли Баварію від нових течій світової думки” [1, 255].

5 січня 1919 р. в Мюнхені невелика група осіб – три посередніх літератори, слюсар залізничних майстерень та два колишніх офіцери кайзерівської армії проголосили себе засновниками так званої “Німецької робітничої партії” [2, 53]. Політичні цілі партії були сформульовані досить розпливчато та невизначено: утворення масового об’єднання робітників на національній основі, боротьба проти несправедливого миру, викорінення марксизму. Провідну роль в групі грав малоосвічений фанатик слюсар Антон Дрекслер. Назва партії та демагогічні промови її ораторів привернули до неї увагу штабу командування 4-ї групи рейхсверу, яка дислокувалася в Мюнхені, при відділі контррозвідки котрої існував відділ друку та пропаганди. Співробітник цього відділу Адольф Гітлер отримав у вересні 1919 р. завдання відвідати декілька зборів “Німецької робітничої партії” та інформувати своє начальство про її склад та цілі. 12 вересня 1919 р. він проникнув на партійні збори в півній “Штернекброй” в Мюнхені. Почуті Гітлером націоналістичні одкровення партійних ораторів та головного з них – поета Готфріда Федера, демагогічні заклики до боротьби проти засилля “єврейського капіталу” наскільки відповідали його поглядам, що він після недовгих коливань прийняв пропозицію Дрекслера та вступив у партію в якості сьомого члена засновника [2, 53]. З цього часу розвиток націонал-соціалізму нерозривно пов’язаний з іменем Гітлера. Він інтуїтивно усвідомив, що група невідомих поки що демагогів та озлоблених антисемітів може знайти в післявоєнній Німеччині велику кількість прихильників, а з часом перетворитися у впливову силу. Правда, ця група не мала більш менш визначеної програми, її члени не могли навіть відносно чітко сформулювати свої цілі. Але деякі основні політичні тенденції членів засновників “Німецької робітничої партії” – крайній націоналізм, прагнення реваншу, ненависть до марксизму та робітничого руху, антисемітизм – вимальовувалися вже досить чітко. Ці тенденції повністю відповідали і настроям Гітлера.

З’явившись на світ в маленькому австрійському містечку Браунау в сім’ї дрібного митного службовця, Адольф Гітлер з дитинства увібрив шовіністичні, антисемітські націоналістичні погляди, дуже характерні для середовища в якому він ріс та виховувався. Через два дні після початку першої світової

війни Гітлер вступив добровольцем в кайзерівську армію в баварський піхотний полк, де він був єфрейтором – ротним ординарцем. Він був двічі пораненим та нагороджений залізними хрестами. Зі спогадів тих, хто в ті роки служив разом з Гітлером відомо, що в роки війни його велико німецькі та націоналістичні переконання зміцніли. Він відчайдушно ненавидів соціалістів, демократів та євреїв.

Увійшовши до складу засновників партії, Гітлер зразу ж повів боротьбу за провідне положення в ній. Скоро йому вдалося відтіснити Дрекслера від практичного керівництва, надавши йому посаду “почесного голови”, а через деякий час взагалі усунути його від справ. Майже одночасно з Гітлером до партії вступили капітан рейхсверу Рем, поет Екарт, колишній однополчанин Гітлера Гес, журналіст Ессер, колишній льотчик Г.Герінг. Поступово маленька партія розросталася в масову організацію, про котру Гітлер пізніше скаже, що це “організація наповнена національним почуттям, побудована на думці про абсолютний авторитет керівництва у всіх областях та у всіх інстанціях – єдина партія, котра остаточно пододала не тільки інтернаціональні, але й демократичні думки, котра у всій своїй організації визнає тільки відповідальність, наказ та послух” [3, 88].

Свою діяльність в якості оратора Гітлер розпочав серією виступів, присвячених за вказівкою відповідного відділу рейхсверу темам “Аншлюс Австрії” та “Брест-Литовськ і Версаль”. Його доповіді на цю тематику містили не тільки нападки на Версальський договір, але й відчайдушні заклики до інтервенції проти Радянської Росії. Ярмо Версалю, стверджував Гітлер, може бути скинуте тільки після здійснення нового Бресту, а саме агресії проти “більшовицької Росії”.

На зборах, котрі організувала “Німецька робітничка партія”, провина за поразку Німеччини у війні приписувалася євреям. Теми доповідей Харрера, прочитані ним у січні 1919 р. звучали так: “Чи змогли б ми виграти війну?”, “Які наслідки поразки?”, “Чи можливе поліпшення положення Німеччини?” [4, 149]. Із 48 зборів НСДАП з 13 листопада 1919 р. по 24 листопада 1920 Гітлер говорив на тридцять одному. На інших зборах говорили інші націонал-соціалісти. Гітлер говорив майже про все, що в той час викликало інтерес. Про це свідчать назви його промов цього періоду: “Брест-Литовськ”, “Німеччина напередодні свого найглибшого падіння”, “Єврейство”, “Програма НСДАП”, “Версаль – знищення Німеччини”, “Примирення чи насильство?”, “Чому ми антисеміти?” [4, 257]. 24 лютого 1920 р. Гітлер та його група скликали в Мюнхені в пивному залі “Гофбройхаус” свій перший масовий мітинг, на якому були присутні біля двох тисяч чоловік. Тут були проголошені так звані

“25 пунктів”, які стали офіційною програмою партії. В притаманній йому істеричній манері, використовуючи зовнішню афектацію, Гітлер прочитав свої тези, котрі являли собою суміш націоналізму та реваншизму, соціально демагогії, злобного антидемократизму та антисемітизму. Перші три пункти програми вимагали “об’єднання всіх німців у Велику Німеччину на основі права самовизначення народів”, “рівноправ’я німецького народу з іншими націями, скасування Версальського та Сен-Жерменського мирних договорів, а також “території та землі для утримання нашого народу та для поселення нашого надлишкового населення” [5, 16]. Таким чином підкреслювалась вимога захоплення нових територій в колоніальній сфері.

Майже в кожному з двадцяти п’яти пунктів містилися антисемітські заяви. Четвертий пункт програми стверджував, що “громадянином держави може бути тільки той, хто належить до німецького народу”. Інші нації можуть “мешкати в Німеччині тільки на правах гостя та підлягають законам про іноземців”. У квітні 1920 р. двадцять п’ять пунктів були проголошені офіційною програмою партії, котра тоді ж була перейменована в Націонал – соціалістську німецьку робітничу партію (НСДАП). Роз’яснюючи, яка суть була вкладена в назву партії Альфред Розенберг писав, що при “використанні форми “національний соціалізм”, замість “націонал-соціалізм” може скластися враження, начебто “соціалізм” основне, а “національний”, так сказати, роз’яснення основного слова. В той же час як насправді все зовсім інакше. Вічне, котре ми прагнемо отримати з допомогою всіх мінливих форм – це народ” [6, 113].

В програмі НСДАП говорилося про те, що для виконання всіх цих вимог необхідно створення сильної державної влади, заснованої на принципі фюрерства в протигагу парламентському устрою. Націонал-соціалістська партія на чолі з Гітлером стала з одного боку виразником консервативного екстремізму мас, а з другого боку – маніпулятором мас, який націлював їх на боротьбу за встановлення тоталітарного устрою. Таким чином, уже в перші повоєнні роки в Німеччині виник феномен консервативного екстремізму. Цей феномен спостерігався в значній частині верхів суспільства, а також в широких масах маргіналізованих верств. Консервативний екстремізм в значній мірі сприяв успіху національної демагогії націонал-соціалістів.

Після завершення організаційного оформлення нового руху, гітлерівці почали створювати відповідний реквізит. В 1923 р. в штурмових загонах була введена коричнева уніформа, був затверджений партійний прапор зі свастикою, нарукавні пов’язки та партійні відзнаки . В ряди НСДАП влилось декілька тисяч нових членів. Кольори прапора – червоного кольору з білим

круглим полем та чорною свастикою – Гітлер товмачив наступним чином: ”Як націонал-соціалісти ми вбачаємо в нашому прапорі нашу програму. В червоному ми вбачаємо соціальну ідею нашого руху, в білому національну, а в свастиці – місію боротьби за перемогу арійської раси, а також перемогу ідеї творчої праці, котра вічно була антисемітською та антисемітською і залишиться” [4, 325].

Націонал-соціалісти розгорнули широку пропаганду своїх ідей. Гітлер у квітні 1920 р. звільнився з рейхсверу, щоб цілком присвятити себе партійній діяльності. 25 пунктів програми своєї партії Гітлер став проповідувати кожен тиждень на масових зборах своїх прибічників в мюнхенських пивних. На них він все більше вдосконалював свій ораторський стиль. Гітлер проводив модуляцію голосом в дуже широкому діапазоні, громоголосі істеричні викрики несподівано змінювалися майже трагічним сльотливим шепотом, він різко та багато жестикулював. Промови Гітлера електризуюче впливали на політично різношерстий натовп, котрий звик до спокійних промов ораторів традиційних партій. Нацистські мітинги супроводжувались вигуками з залу, співанням націоналістичних, мілітаристських пісень, несамовитим ревом натовпу. “На кожних зборах вожді НСДАП старалися довести аудиторію до істерії, розпалюючи її націоналістичні, шовіністичні та антисемітські почуття [1, 395].

В своїх промовах вони спекулювали на політичній темноті та легковір’ї розореної війною, зневіреної та озлобленої дрібної буржуазії, деяких верств робітників та особливо селян, на прищемленій Версалем національній гідності певних кіл інтелігенції. Поряд з політичними авантюристами та досвідченими демагогами до лав гітлерівців вступали багато чисельні декласовані міщанські, дрібнобуржуазні елементи, студенти та колишні солдати, малосвідомі, в основному малокваліфіковані робітники та потерпілі від війни селяни. Вони сприймали демагогію гітлерівської програми на віру, як певне одкровення, та готові були підтримувати її вимоги. Особливий успіх мала пропаганда тих пунктів програми, котрі були спрямовані проти Версальського договору.

Агресивний націоналізм лежав в основі всієї нацистської пропаганди і політики. Поразка кайзерівської Німеччини в першій світовій війні, з його несправедливістю викликали у більшій частини населення розгубленість та паніку, бажання реваншу та ненависть до чужоземців “поневолювачів”. В історії людського суспільства дуже багато прикладів нагнітання психічного почуття “ми” в ім’я цілей, які були чужими справжнім інтересам людей, котрих втягували. Національна демагогія нацистів – наочний тому приклад.

Нацистська пропаганда намагалася ще більше розпалити прищемлені національні почуття та реваншистські настрої.

В лютому 1921 р. невдовзі після переговорів про репарації, які вів німецький уряд з представниками Великобританії та Франції, гітлерівці скликали великий масовий мітинг в величезному залі цирку Кроне. Цей зал вмщав більше 8 тисяч чоловік. Прийшли чотири тисячі. Наступної неділі Гітлер знову скликає свою публіку в цирк Кроне. Таким чином він поступово досягнув цифри 8 тисяч. З часом кількість його слухачів перевищила 20 тисяч [5, 40]. Порядок денний мітингів був присвячений злобі дня – досягнутій в Парижі угоді про репарації Німеччини союзникам. Масові мітинги в цирку Кроне були важливим кроком в розробці тактики гітлерівської партії. Гітлер та його оточення успішно знайшли такі гасла, котрі отримали найбільший відгук серед багато чисельних верств населення. Стержнем цих гасел була вимога скасування Версальського договору та всіх інших несправедливостей, які були результатом поразки Німеччини в першій світовій війні. Ця вимога зводилась до підготовки нової війни. “Війна є розрядкою надлюдської напруги. Війна – це доля, війна – це перст божий” [7, 67]. Мітинги в цирку Кроне дали гітлерівцям немалі козирі в політичній боротьбі зі старими партіями за вплив на маси. Ні одна з основних партій Веймарської республіки не виступила в якості ініціатора компанії протесту проти репараційних платежів. Нацисти це зробили, що дало їм можливість виступити в якості претендентів на роль єдиних виразників інтересів нації. Їхній заклик проголошував: “Майбутня Німеччина буде і повинна бути країною національної свободи та соціальної справедливості, в іншому випадку ми перестанемо існувати як вільний народ на вільній німецькій території” [8, 215].

Один з лідерів НСДАП, Отто Штрассер, виступаючи 24 листопада 1925 р. в рейхстазі, сказав: ”Ми націонал-соціалісти, солдати та офіцери-фронтовики, ніколи не відмовимося від Ельзас-Лотарінгії, від Ейпена та Мальмеді, від Саарської області та наших колоній, ми не відмовляємося від Північного Шлезвіга, а також від Мемеля та Данцига, Познані та Західної Пруссії та Верхньої Сілезії” [5, 169]. А ось у відкритому листі Гітлера до рейхсканцлера Брюнінга від 16 жовтня 1931 р. читаємо, що “мирний Версальський договір ніякий не мирний договір. Навпаки, він належить до категорії такого політичного диктату, котрий несе в собі зародок нової війни” [9, 398].

В мирному договорі було передбачено, що захоплені під час наполеонівських війн та війни 1870-1871 рр. французькі знамена мають бути повернені Франції. Довідавшись про це, студенти, офіцери та солдати вдерлися в берлінський цейхгауз, захопили знамена та спалили їх перед

пам'ятником Фрідріху Великому [10, 168]. Дехто Шлагерер підірвав важливі частини залізниці на лінії Дуїсбург-Дюссельдорф. 7 квітня 1923 р. він був заарештований окупаційними властями та розстріляний. Його похорони перетворилися в багатолюдну демонстрацію [9, 188]. Подібні акції були на руку нацистській пропаганді. “Темний, ірраціональний націоналізм, поряд з важкою фрустрацією в результаті програної війни легко використовувався на користь Гітлера та його партії” [11, 38].

Світова економічна криза 1929-1933 рр. була найбільш довгою та глибокою з усіх криз, котрі переживала ринкова економіка. Німеччина була охоплена кризою в особливо гострій формі. Це пояснювалось низкою причин. Так, в результаті поразки в війні Німеччина позбулась своїх колоній та значної частини ринків збуту. Різко знизився вивіз капіталу із країни. Планом Юнга 1929 р. були встановлені репараційні зобов'язання Німеччини. Перспектива виплачувати 112 млрд. марок по репараціям до 1988 р. постачала націонал-соціалістам достатньо гарячого матеріалу для їхньої пропаганди [12, 35]. Величезне, небачене погіршення положення народних мас в роки кризи, консервативний курс урядової економічної політики викликали сильне обурення в широких масах населення. Знов до крайнощів загострилася соціальна обстановка в країні. Катастрофічні удари кризи дуже сильно впливали на масову свідомість. Режим Веймарської республіки робився все більш непопулярним в масах. Він часто асоціювався з діяльністю соціал-демократичної партії Німеччини. Все більше представників середніх верств виступали проти “марксистського соціалізму”. Подібні настрої зміцнили популярність ідеї антипарламентської революції з метою встановлення авторитарної влади на чолі з “народним диктатором”.

Коли Гінденбург 13 березня 1930 р. поставив свій підпис під планом Юнга, А. Розенберг писав в головному друкованому органі НСДАП, газеті “Народний спостерігач”: “Без всілякої сентиментальності ми констатуємо, що президент фон Гінденбург порвав з Німеччиною та прийняв рішення на користь колонії Юнга. Тому Німеччина, яка прокидається, в свою чергу пориває з ним” [5, 225]. А Штрассер холоднокровно заявив в парламенті: “Ми будемо вимагати перед державним трибуналом майбутньої третьої імперії голів тих, котрі підписали план Юнга та пов'язані з ним закони, ігноруючи при цьому життєві потреби німецького народу” [5, 225].

Для того, щоб привернути увагу широких верств населення та завоювати їх симпатії, фракція НСДАП у рейхстазі зробила 16 жовтня 1931 р. наступну заяву: “Ми, націонал-соціалісти, залишаємо юнгівський парламент, і ми знову увійдемо у цей дім, коли з'явиться можливість зробити щось на благо народу

проти особливо підступних планів антинародної більшості. Ми покидаємо цей дім, щоб шляхом подальшої роботи в народі знешкодити останню опору цієї системи і створити тим самим передумови для оздоровлення нації” [9, 402].

План Юнга був розрахований на прискорення відновлення воєнно-економічного потенціалу Німеччини, маючи на увазі перспективу створення в лиці німецького мілітаризму ударну силу проти СРСР. Подібні плани готували і нацисти. Гітлер, наприклад, писав: “Ми зупинимо вічний похід германців на південь та Захід Європи та звернемо їхній погляд на східні країни. Ми закінчимо колоніальну та торгову політику передвоєнного часу та перейдемо до територіальної політики майбутнього”. А Рудольф Гес в своєму “Журналі геополітики” відкрито заявив: “Романці та германці розглядають Росію як майбутню колонію. Якщо шматок виявиться для кого-небудь надто великим, то його розділять на сфери впливу. В будь-якому випадку Росія вступає в нову стадію своєї історії: вона перетворюється в колонію” [13, 190]. На штучно розпаленому шовінізмі та націоналізмі, за допомогою гасел, які вимагали розширення життєвого простору, нацисти переконували широкі маси населення, що єдиним радикальним виходом із положення Німеччини може бути підготовка до нової війни. Ідеологічна підготовка до нового поділу світу мала місце в шкільних підручниках того часу. “Виховання націоналізму та шовінізму, а також виховання реваншизму були важливими засобами для підготовки шкільної молоді до нової імперіалістичної війни” [14, 107]. В промові від 25 серпня 1928 р. Гітлер заявляв: “По-перше, треба звільнити наш народ від безнадійно заплутаного інтернаціоналізму та систематично виховувати в ньому фанатичний націоналізм; по-друге, відвоювати наш народ від демократичних помилок та знову виховати необхідність в авторитеті вождя; по-третє, ми звільнимо народ від жалюгідної віри в допомогу ззовні, від віри в примирення народів, у мир в усьому світі, союз народів та міжнародну солідарність та зруйнуємо ці ідеї” [15, 231]. Міністр народної освіти землі Тюрінгії в 1930-1933 рр., націонал-соціаліст Фрік говорив, що він бореться “проти єврейсько-марксистської, інтернаціоналістської та пацифістської епідемії” [15, 223]. Але головне завдання Фрік, як і Гітлер, вбачав у вихованні у молоді фанатичного націоналізму. Здійснювати подібні плани допомагала сама обстановка в країні. Так, деякі засідання рейхстагу більше нагадували змагання у патріотизмі між представниками різноманітних партій.

Напередодні встановлення нацистської диктатури нацистські ідеї чи не найбільше розповсюдились серед німецького студентства. Студенти німецьких вузів були першими представниками вищих верств (студентство Веймарської

республіки на 95 % рекрутувалось із середньої та вищої верстви), котрі масово вливалися в ряди націонал-соціалістів, з тих пір як у лютому 1926 р. в Мюнхені було засновано націонал-соціалістський союз німецьких студентів. Отримавши подібний ефект, нацистські пропагандисти створили націонал-соціалістські союзи лікарів та юристів, націонал-соціалістську спілку культури та науки. Вузівські групи протягом всього семестру розгортали велику активність, надаючи переважну увагу на відкриті заходи та акції з листівками. Час від часу використовували плакати та транспаранти. В цілому відносно дешеві та надзвичайно ефективні методи. Тільки в зимовому семестрі 1928-1929 рр. відбулося 200 вечорів-бесід, 50 масових заходів з десятками тисяч відвідувачів, на котрих було роздано чверть мільйона листівок. В Берліні в літньому семестрі 1929 р. було роздано 70 тисяч листівок та 8 тисяч газет [16, 84].

В центрі націонал-соціалістської агітації у вищій школі стояв антисемітизм. В своїй статті “Німецький студент та німецький робітник – носії німецького майбутнього” Гітлер писав: “В мистецтві, науці, політиці та в побуті одне і те ж явище. Більше всього його відчувають академічні професії. Єврейський світогляд та демократія ставлять на місце особистості масу” [16, 114]. По відношенню до інших верств населення антисемітизм був важливим компонентом нацистської пропаганди. Говорячи про інтернаціоналізм Гітлер стверджував, що “існує тільки один єдиний інтернаціонал, та і то тільки тому, що він побудований на національній основі – це інтернаціонал єврейських біржовиків та їхньої диктатури” [5, 56].

В меморандумі Гітлера для промисловця Еміля Кірдорфа від 27 серпня 1927 р. вождь націонал-соціалістів проголосив, що сучасне положення та майбутнє народів на землі ґрунтуються на їхній власній расовій цінності, на оцінці, котру вони надають значенню особистості, та на визнанні того, що в цьому світі життя зветься боротьбою. “Занепад сучасності” він вбачав у відхиленні від цих “трьох великих законів: замість поняття расової цінності мільйони німців підтримують інтернаціоналізм, замість сильної та геніальної особистості народом керує ганебна демократія, а замість проповіді необхідності боротьби – проповідь примирення народів та вічного миру” [17, 82]. З цього меморандуму випливають наступні постулати нацизму: расизм, “фюрер-принцип”, визнання необхідності війни.

Система національної демагогії нацистів була розрахована на послаблення лівих партій. В якості альтернативи комунізму та соціал-демократії висувався національний соціалізм. Виступаючи перед членами “Гамбургського національного клубу 1919 р.” в лютому 1926 р. А. Гітлер

заявив: “Я хотів би привести просту формулу – питання німецького відродження є питанням знищення марксистського світогляду в Німеччині” [6, 60]. Версальський договір надавався нацистською пропагандою як свідок зради робітничим класом країн Антанти інтересів німецького пролетаріату. “Робітничий клас країн переможців живе пограбуванням Німеччини” – заявляли нацистські агітатори. Політика виконання репарацій характеризувалася ними як “злочинна”, антинаціональна політика. Коли в 1928 р. поновилися переговори по репараціям, по всій країні розгорнулася галаслива націоналістична кампанія “волевиявлення народу”. Під час референдуму в 1929 р. на Німеччину полився цілий потік націоналістичної та реваншистської пропаганди. Дуже багатьом Гітлер здавався тоді “самою сильною політично фігурою в національному русі” [18, 115].

Взявши на озброєння національну демагогію для привернення на свій бік значних мас населення, нацисти вміло використовували націоналістичні забобони. Вони полягають в тому, що у свідомості людей, які утворюють національно-етнічну спільноту, мають місце уявлення про власну етнічну або національну виключність, та одночасно недовір’я, підозрілість та ворожість по відношенню до представників не своєї нації або етнічної групи, конформізм по відношенню до національних традицій та звичаїв. Представникам чужої національності приписують хибні етнічні стереотипи. Німецькі нацисти цілеспрямовано формували потрібні їм установки в масовій свідомості на основі негативних національних стереотипів. Ще на початку своєї діяльності в 20-х роках гітлерівці створювали вигідні їм стереотипи: “обездоленого та зрадженого ворогам” – німця, “руйнівника арійської раси” – єврея, “негроїдних народів” – французів та італійців, “душителів німецьких національних інтересів” – англійців.

Націоналістичні гасла гітлерівців в поєднанні еkleктичним конгломератом соціалістичних ідей були близькими і зрозумілими для широких верств населення. І тільки “католицизм та пролетарська свідомість були міцною опорою проти крайнього націоналізму, що виявлялося на всіх виборах аж до захоплення влади Гітлером” [19, 115]. Все ж нацистам вдалося створити собі рекламу борців за національне визволення від кайданів Версаля. НСДАП заявила про себе як про силу, котра готова була піти на крайні заходи в ім’я честі та свободи нації. “Німецька загальна газета” писала 7 березня 1932 р.: “Відверто кажучи, в націонал-соціалізмі нам більше імponує його націоналізм ніж його соціалізм. Велика заслуга Гітлера полягає в тому, що він вбив в голови людей національну ідею. Якби йому цього не вдалося, його рух не досяг би мети” [6, 118]. Мільйони німців

почули з вуст нацистських ораторів, що вони представники “вищої раси”, “майбутні володарі світу, тощо. Саме вони і створили масову базу нацизму. Таким чином, широке використання національної демагогії, було одним з головних чинників, який забезпечив нацистам ідейне підкорення більшої частини населення Німеччини та відкрив дорогу до вищої влади.

Література

1. Banaszkiwicz J. Powstanie partii hitlerowskiej (1919-1923). – Poznań.: 1968. – 262 s.
2. Grebing H. Der Nazionalsozialismus. Ursprung und Wesen. – München: ohne Verlag, 1959. – 198 S.
3. Carlebach E. Hitler war kein Betriebsunfall. – Frankfurt am Main: ohne Verlag 1978. – 166 S.
4. Maser W. Der Sturm auf die Republik (Frühgeschichte der NSDAP). – Stuttgart: ohne Verlag, 1973. – 360 S.
5. Гейден К. История германского фашизма. – М.,Л.: Соцэкгиз, 1935. – 268 с.
6. Hörster-Philipps U. Wer war Hitler wirklich? Großkapital und Faschismus 1918-1945. Dokumente. – Köln: Pahl-Rugenstein Verlag, 1978. – 392 S.
7. Schulze-Pfaelzer G. Deutsche Geschichte 1918-1933. – Berlin: o.J. – 220 S.
8. Böhnke W. Die NSDAP im Ruhrgebiet 1920-1933. – Bonn – Bad Godesberg: Verlag Neue Gesellschaft GmbH, 1974. – 240 S.
9. Deutsche Reichsgeschichte in Dokumenten. 1931-1933. – Leipzig: Verlag Dr. Johannes Hohlfeld, 1936. – 624 S.
10. Usadel G. Zeitgeschichte in Wort und Bild. Von Altem bis Neuem Reich. – Berlin.: o.V.1937, Bd.2. – 320 S.
11. Ryszka F. U źródeł sukcesu i klęski. – Warszawa, 1975. – 178 s.
12. Kühnl R. Deutschland zwischen Demokratie und Faschismus. – München: Karl Hanser Verlag, 1969. – 187 S.
13. Petzold J. Wegbereiter des deutschen Faschismus. Die Jungkonservativen in der Weimarer Republik. – Köln, 1978. – 190 S.
14. König H. Imperialistische und militaristische Erziehung in den Hörsalen und Schulen Deutschlands 1870-1960. – Berlin: Volk und Wissen, 1962. – 216 S.
15. Krause-Vilmar D. Lehrerschaft, Republik und Faschismus. – Köln: Ohne Verlag, 1978. – 290 S.

16. Faust A. Der Nazionalsozialistische Studentenbund. -Düsseldorf: Ohne Verlag, 1973. – 179 S.
17. Dokumente zur deutschen Geschichte 1924-1929. – Berlin.:o.V. 1975. – 111 S.
18. Horn W. Führerideologie und Parteiorganisation in der NSDAP (1919-1933). – Düsseldorf: o.V., 1972. – 195 S.
19. Speier H. Die Angestellten vor dem Nazionalsozialismus. – Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1977. – 202 S.

*Кириченко В.
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова*

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ТА НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ В.ЗІНЬКІВСЬКОГО В ЕМІГРАЦІЇ (1920 – 1962 РР.)

Процес політичної та інтелектуальної еміграції з України посилювався після революційних подій 1917-1920 рр. З нею пов'язаний виїзд за кордон десятків тисяч найактивніших учасників тих подій: керівних діячів Центральної Ради, Гетьманської держави, Директорії УНР і Західноукраїнської Народної Республіки, представників політичних партій, видатних діячів науки та культури. Однією з яскравих постатей тієї хвилі еміграції був і В.Зіньківський (1881-1962 рр.) – активний діяч національно-визвольного руху України початку ХХ століття та видатний науковець. Значний його вплив на громадсько-політичну діяльність українських товариств, формування державної політики уряду Гетьманату П.Скоропадського у напрямі релігійних відносин, а також відсутність в українській історичній науці спеціального дослідження про діяча через ідеологічне табу радянських часів надає актуальності поглибленому вивченню його громадсько-політичної, культурно-освітньої та наукової діяльності, відтворення повної наукової біографії вченого, визначення його ролі у вітчизняній історії.

Громадсько-політична та наукова діяльність В.Зіньківського в цілому є малодослідженою. Стислі відомості про життя та діяльність діяча в еміграції можна почерпнути зі статей В.Лазаренко, В.Летцевой, Б.Бобринського та видань довідкового характеру, де виділяються лише окремі події наукового життя вченого в зазначений період. Головна увага приділяється аналізу його філософського та педагогічного доробку.